

ТЕХНОЛОГІЇ, ЯКІ ЗМІНЮЮТЬ СУСПІЛЬСТВО. СУСПІЛЬСТВО, ЩО ТРАНСФОРМУЄ ЕТИКУ (ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ)

Кравченко Т.О.

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

В статті розглядається сутність поняття Umwelt як оточуючий світ людини, середовище її існування. Розкриті характерні особливості Umwelt та його типи стосовно сучасного етапу розвитку цивілізації, зокрема природне середовище, техносередовище, нейрореальність та середовище розподіленої колективної свідомості, що пов'язане з явищем краудсорсінга. Особлива увага відведена розкриттю можливості становлення п'ятого умвельта – мережевого. Акцент зроблений на розкритті трансформації цінностей людства сучасної електронної цивілізації, зміні поглядів людини на себе та оточуючий світ. Також звертається увага на трансформацію поняття «етика» в добу активного поширення високих наукомістких технологій та необхідність формування сучасної прикладної етики, а саме біоетики.

Ключові слова: Umwelt, етика, біоетика, техносередовище, нейрореальність, цінності, дигіталізація, індивідуалізація, краудсорсінг, критичне мислення, кліповість свідомості.

Постановка проблеми. Початок XXI століття ознаменований рядом найважливіших наукових відкриттів і експериментів, які істотно розширили можливості людського розуму в процесі пізнання і створення нових технологій виробництва та розвитку природного оточуючого середовища. Ці відкриття мають глобальний характер і безпосередньо впливають на розвиток планетарної цивілізації. Сучасний світ неможливо охопити єдиним поглядом. Більш яскравими стають процеси глобалізації, дигіталізації та інформатизації. Відбувається тотальна комп'ютеризація та технологізація всіх сфер життєдіяльності людини, що, власне, є однією із характеристик парадигми цілісності. У зв'язку з цим виникають футурологічні прогнози розвитку світу, існування людської цивілізації, а також питання про існування людини як біологічного виду.

В епоху постнекласичної науки набуло нового значення і трактування багато явищ та процесів оточуючого середовища. Інакше почала розглядатися людина – як суб'єкт, включений в об'єкт дослідження. Парадигма цілісності та універсальний еволюціонізм призвели до нового бачення біосфери, ноосфери та антропосфери. Методологічний плюралізм дозволив дослідити та пояснити явища та процеси з різних точок зору, не зациклюючись на певній єдиній стороні дослідження. Синергетична парадигма привнесла нове бачення складних нелінійних систем, що здатні до самоорганізації та саморозвитку.

Постнекласична наука дозволила багатьом вченим звернутися до вивчення живої, неживої матерії на мікро- та нанорівнях, а також соціальної матерії. Це призвело до швидких темпів науково-технічного прогресу та розвитку високих наукомістких технологій (Hi-Tech та Hi-Hume), фундаментальних наук та наук про людину. В зв'язку з цим постали питання щодо технологізації життя суспільства, зміни соціального устрою та трансформації цінностей сучасної цивілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасних умовах цивілізаційного поступу питанням, пов'язаним з активним розвитком наукового знання, постнекласичної науки в цілому, а також поширенням і впровадженням високих наукомістких технологій, приділяє увагу багато вітчизняних та закордонних мислителів, фі-

лософів, науковців. Серед них варто зазначити В. Аршинова, В. Буданова, М. Кастельса, О. Князева, В. Лекторського, Х. Мариносяна, М. Марчука, М. Моїсєєва, Д. Нейсбіта, А. Ракітова, В. Ратнікова, С. Стюпіна, В. Чуйка, В. Цикіна та ін. Праці вказаних вчених присвячені дослідженню розвитку науки в сучасних умовах, розквіту технологій та їх впливу на людину і суспільство, позитивні та негативні наслідки втручання науки в життя суспільства, що тягне за собою трансформацію ціннісних орієнтацій та етики життя.

Метою статті є осмислення поняття «умвельт» (Umwelt) як середовища існування людини, а також сучасного стану цивілізації та трансформації цінностей, звернення уваги на зміну ціннісних орієнтацій сучасності, індивідуалізація, а також необхідність розвитку прикладної етики.

Виклад основного матеріалу. Постнекласична наука та епістемологія характеризуються активним зближенням природничо-наукового та соціально-гуманітарного знання, по-новому почали трактуватися терміни, відбулося їх взаємне заповнення в різних галузях знання. Це стосується і такого поняття, як «умвельт» (Umwelt).

Поняття «Umwelt» було впроваджене в науковий обіг Якобом фон Ікскюлем в праці «Оточуючий світ та внутрішній світ тварин» («Umwelt und Innenwelt der Tiere», 1909 р.) та розвинене ним в 30-х роках XX ст., чим і був закладений початок семіотичному підходу в біології. На його думку, тварини сприймають оточуючий символічний світ вибірково. Вибірковість сприйняття також залежить від конкретного виду тварин, а також кожної конкретної особини – представника виду. Зріз світу, що сприймається твариною, має значимість тільки для неї. Тварини взаємодіють за допомогою символів, сигналів, послань та смислів, що може свідчити про символічність їх світу. Umwelt, як символічне середовище існування тварини, є світом її сприйняття, осмислення і дії. На нашу думку, дане поняття можливе для застосування стосовно людини і її сприйняття світу, що, власне, не заперечував і Я. фон Ікскюль, і що було висвітлено в працях В. Буданова та О. Князевої.

Я. фон Ікскюлем була висунута ідея вибіркової сприйняття, яка до нього розроблялася А. Бергсоном, та ідея символічності світу. Про

символічність та людину як символічну істоту (тварину) – Homo Symbolicus – неодноразово зазначав Е. Кассісер. Аналізуючи погляди Е. Кассісера, провідний науковий співробітник сектора еволюційної епістемології Інституту філософії РАН, доктор філософських наук О. Князева зазначає, що «світ людини – це світ символів мовної, міфологічної, релігійної, художньої, наукової реальності. Соціальне середовище сповнене різноманітними символами, які позначають положення в суспільстві, соціальні ролі, відносини влади та підпорядкування тощо. Символи згортають в собі різноманітні смисли, доступні для розуміння і часто неоднозначного трактування. Процес трактування смислів стає процесом народження нових смислів, особливо якщо людина ставиться до життя як до гри, прагне проявити креативність в соціальній або культурній діяльності, зануритися в читання художнього твору» [7, с. 31] тощо. Аналізуючи людину як символічну істоту, варто зазначити, що люди оперують символами і знаками. Найбільшою символічною системою є людська мова. Мова сьогодні розглядається як система знаків, за допомогою яких відбувається відображення оточуючого світу та матеріалізація думок. Мова розглядається у філософії мови як суто людський феномен, адже люди оперують символами, а тварини подають один одному знаки і сигнали. Виходячи з того факту, що соціальне середовище сповнене різноманітними символами, варто зазначити, що частіше за все постає проблема розуміння, яка була ще поставлена представниками герменевтики – Ф. Шлейєрмахером, В. Дільтеєм, Г. Гадамером та іншими. Особливо актуальною дана проблема виступає в плані осмислення результатів матеріальної, духовної, культурної діяльності людей різних епох.

Повертаючись до поняття «Umwelt» як символічного оточуючого середовища, варто зупинитися на основних його рисах, серед яких О. Князева виділяє наступні [7, с. 34–36], до яких ми додамо власні пояснення.

По-перше, Umwelt не можна звести ні до організації суб'єкта дії, ні до організації оточуючого середовища. Umwelt – це продукт взаємодії між ними. Суб'єкт і об'єкт, когнітивний агент і середовище його активності складають єдність і взаємозначають один одного.

По-друге, Umwelt – це світ смислів. В понятті «Umwelt» підкреслюється суб'єктивність і смислова визначеність світу живої істоти. Все, що суб'єкт сприймає, стає світом його сприйняття (Merkwelt), а все, що він робить, стає світом його дії (Wirkwelt). Світ сприйняття і світ дії складають єдине ціле – оточуючий світ тварини (Umwelt). Зазначається, що умвельти найрізноманітніші серед тваринного світу.

По-третє, Umwelt – лише певний зріз світу, отриманий в результаті відбору значимого для кожного біологічного виду змісту. Це результат інтенціональної активності живого організму і в тілесній, і в його психічній організації. Це пояснюється селективністю сприйняття і дії.

Автором зазначається, що особливістю людини в цьому ракурсі пояснення умвельта, є те, що людина вибудовує велику кількість світів та має ілюзію, що можна вийти за межі умвельта.

По-четверте, в понятті Umwelt відзначається, що активність йде не тільки від живої істоти, але і від самого оточуючого світу, який одночасно створюється істотою, та створює її. Дійсність відкривається живій істоті як смислова.

На нашу думку, саме ця теза розкриває особливості сучасності і становлення людини в умовах інформаційної електронної цивілізації, адже завдяки науково-технічному прогресу та розвитку високих наукомістких технологій людина існує на межі двох світів – реального та віртуального, межа між якими стирається. Людина створює оточуючий її світ і одночасно формується в ньому як особистість, а саме це стосується звичок, правил поведінки, системи цінностей, поглядів і переконань, ставлення до інших членів суспільства. Певним чином це можна розглядати як життєву позицію індивіда в контексті розвитку його світогляду.

В даному контексті постає питання про розмежування реального та віртуального світів. Даному питанню приділяється особлива увага, адже в деяких випадках віртуальні світи розглядаються як фікції. Але, на думку професора О. Смірної, віртуальні об'єкти не є можливими об'єктами, об'єктами відповідних можливих світів ... Вони – наявні об'єкти теорій, об'єкти розгляду в них [14, с. 43]. В даному випадку ми розглядаємо віртуальний світ у значенні нереального, вигаданого, штучно створеного в свідомості людини.

По-п'яте, Umwelt – це світ живої істоти, природним чином спроектований за законами дизайну. На думку О. Князевої, аналізуючи погляди Я. фон Іксюля, ми маємо справу з такою особливістю живого світу, що сприйняття і дії кожного суб'єкта виключно вибіркові та індивідуальні, організм вибудовує своє власне середовище, яке впливає на нього. Простежується динамічна взаємодія зовнішнього і внутрішнього, адже межа між умвельтом та його творцем досить нечітка. Об'єктивний зовнішній світ і суб'єктивний внутрішній світ знаходяться у відносинах взаємної детермінації.

Власне, в постнекласичній науці взаємна активність організму та оточуючого середовища пояснюється такими процесами, як коеволюція та комерджентність.

Перекладаючи дану тезу на сучасність і розглядаючи людське суспільство, варто зазначити, що людина як особистість формується в своїх контактах, електронному спілкуванні, соціальних мережах, а інформаційно-комунікативні технології, як символічний світ, стають частиною людини.

По-шосте, Umwelt – це одночасно і світ сприйняття іншої істоти і його світу дії Merkwelt та Wirkwelt, про які йшлося в другій тезі. Сприйняття нерозривно поєднане із дією, завдяки якій воно активне та конструктивне. Тобто, можна сказати про взаємодію активного сприйняття з активною дією. Таким чином, людина активно будує свій умвельт та активно під нього підлаштовується, впливає на нього, змінює і тим самим змінюється сама. Власне, за допомогою праці, як практично-перетворювальної діяльності та наукової діяльності як інтелектуального та творчого виду дії, людина здатна перетворити оточу-

ючу дійсність, підлаштувати під свої погляди та переконання, потреби та ідеали.

Але як поняття «Umwelt» стосується сучасного стану розвитку людини і людського суспільства?

Розглядаючи сутність і зміст умвельтів (Umwelts), Я. фон Ікскуль звертає увагу і на розвиток умвельта людини. На його думку, умвельт кожної людини виникає, змінюється, трансформується, розширюється або звужується протягом всього життя. З народженням він формується, розкривається і набуває розквіту, а під кінець життя звужується і дістається свого початку.

Цікавим також є погляд Я. фон Ікскуля на умвельт вченого. Світ науки та життєвий вимір вченого значно відрізняються від світу звичайної людини. «Umwelt вченого – це обмежений світ значущих для нього речей: його думки, його комп'ютер і носії інформації, його книги, його колеги та учні. Umwelt створюється вченим і створює його самого. Його книги кричать: «Прочитай нас!», його учні просять: «Обговори з нами!» [7, с. 36]. Таким чином світ вченого будується за іншими законами, ніж світ звичайної людини. Наука, як форма інтелектуальної та духовної діяльності, вимагає більшого осмислення свого існування та світобудови. Елементи умвельта вченого є частиною його самого. А як щодо аналізу умвельтів інших людей та людства?

Аналізуючи сучасний цифровий життєвий технологічний устрій суспільства і світу в цілому, В. Буданов, ґрунтуючи своє бачення світу на поглядах Я. фон Ікскуля, зазначає, що сьогодні людина існує в чотирьох умвельтах (Umwelts), які він розглядає як найближчі сфери оточення людини. Серед вказаних чотирьох сфер (умвельтів) існування людини від визначає наступні [3, с. 53–54], які пов'язані із штучним техножиттям та активним науково-технічним прогресом.

1. Першим умвельтом є «природна перша природа» – це ідеал людини, здорової психічно і духовно, яка живе у гармонії з первісною природою. В. Буданов зазначає, що в такому середовищі відповідний еколого-духовний рух міцніє, але частіше за все несе ризики алармізму та антиципітизму.

Неодноразово говорячи про трансформацію ціннісних орієнтацій сучасності і необхідність нової етики у наших статтях [8; 9], ми ще раз звертаємось до поняття етика та аксіологічного аналізу сучасного стану суспільства. Останнім часом ставиться питання про становлення глобальної біоетики із активним застосуванням її принципів в діяльності людини, зокрема принципу «благоговіння перед життям» А. Швейцера та принципу «відповідальності» Г. Йонаса.

Розвиток постнекласичної науки тягне за собою, на думку Я. Яскевича та І. Волотовського, розвиток практикоорієнтованої прикладної філософії як організаційної та систематизованої форми наукової рефлексії, з одного боку, і глибинної етичної регуляції, з іншого [17, с. 68]. Для того, щоб прикладна нова етика була дієвою, вона повинна бути всеохоплюючою, мати обсяги планетарного масштабу та бути майже «релігією», підтримуватись суспільним загалом. Останнім часом науково-технічний прогрес відбувається швидкими темпами, а технології все частіше проникають

в людське життя, стаючи незамінним атрибутом існування, то виникає питання про етичний аспект впровадження високих технологій, ціннісні орієнтири біомедичних, генетичних та нанодосліджень, а отже і постає проблема виникнення такої форми прикладної етики як техноетика, яка є адекватною науково-технічному та технологічному прогресу. Необхідність в техноетиці обґрунтована впливом технологій та техніки на оточуюче природне середовище, на людину і соціальне середовище, а також коеволюцію людини, природи та суспільства.

Цінності технократизму, про які неодноразово зазначає В. Стюпін, призводять до певних кризових явищ в суспільстві та викривлення загальноцивілізаційних і зміни загальнолюдських цінностей, а також до трансформації духовності, що можна охарактеризувати як кризу гуманізму.

Поряд із кризою гуманізму виникає культурологічна криза, що призводить до неадекватності і швидко сприймати швидкозмінюваність світу та технологій, наслідки науково-технічного прогресу, етичної адаптації до сучасності, що за життя людини відбувається безліч разів, враховуючи мінливість цивілізаційного поступу, мобільність та процеси глобалізації, інформатизації, комп'ютеризації, дигіталізації, модернізації тощо. Тобто в такому випадку можна говорити про кризу першого природного умвельта людини, її ставлення і відносин із зовнішнім природним середовищем.

2. Другим умвельтом людини за В. Будановим є «техносередовища», які пов'язані з «Інтернетом речей» і які також стають «розумними».

Президент Академії гуманітарних досліджень Х. Мариносян з цього приводу зазначає, що продукція високих технологій різного роду призначення все частіше і активніше впроваджується в різні галузі суспільства, зокрема і в буденне життя людини. Постає питання про побудову нової форми взаємодії – електронну цивілізацію. На його думку, осмислення сучасної науково-технологічної картини світу «приведе до змін індивідуально-побутових та соціальних умов життя людства в найближчій та довгостроковій перспективі, що ознаменує собою вступ людства в нову історичну епоху – еру Електронної цивілізації» [11, с. 20]. Автор відмічає той факт, що останнім часом все активніше відбувається процес інтелектуалізації та речового наповнення оточуючого середовища, створення так званих «інтелектуальних агентів», до яких варто віднести наступні: «розумні будинки», «розумні автомобілі», «розумний одяг», «розумна техніка», а також різноманітні навігатори та «помічники» типу Google, Siri, Cortana та інші.

Але при всіх позитивних моментах використання техніки та технологій, необхідно не забувати про «зворотній бік медалі», адже не можна розглядати сучасність з точки зору лише інформаційно-технологічного оптимізму. Як відомо, кожне явище та процес мають як позитивні, так і негативні характеристики. Позитивними характеристиками техносередовища є наступні: 1) доступне і активне використання «розумних» речей; 2) вільний доступ до інформації, завдяки дигіталізації (оцифрування) важливих даних; 3) вільний доступ до ресурсів мережі Інтернет;

4) можливість самоосвіти, безперервної освіти, мережевої та дистанційної форм освітньої діяльності; 5) можливість покращення інтелектуальних та інших можливостей людини завдяки створенню нейроінтерфейсів системи «людина-комп'ютер»; доповнюючи вищеперераховані, А. Ракітов зазначає наступні переваги – 6) гігантські швидкості передавання інформації та знань; 7) гігантські обсяги запам'ятовуючих пристроїв; 8) гігантські швидкості пошуку та розпізнавання даних в базах даних і знань; 9) глобальні масштаби передачі та розповсюдження соціально- та індивідуально-значимих інформацій та знань [13, с. 35] тощо. В той час, як серед негативних явищ техносередовища варто відзначити наступні: 1) необмежений та нерегульований доступ до особистих даних широкого загалу користувача мережі; 2) можливість слідкувати за власником «розумної речі»; 3) кіберзлочини та хакерство; 4) зміна в структурі занятості населення та його розселення; 5) зменшення ролі людини в процесі виробництва та мінімізація її участі розвитку цивілізації тощо. На думку Х. Мариносяна, «в результаті деградації, дегуманізації ... природної людини відбудеться її остаточне витіснення із штучного світу, який формується і зводиться до електронної цивілізації» [11, с. 26].

Які особливості сучасної електронної цивілізації? На нашу думку, можна дати їй наступну характеристику.

Становлення соціальних комунікаційних мереж і розширення можливостей глобальної мережі Інтернет призвело до віртуалізації життя сучасної людини, яка не може мислити своє життя без комп'ютера, планшета, смартфона, або іншого гаджета, як засобів зв'язку у «глобальній павутині». Це є наслідком загальної комп'ютеризації і розвитку сфери високих технологій, завдяки яким відбулося становлення нового типу суспільства, в якому інформація і мережі відіграють головні ролі. «Суспільство Модерну, досягнувши своєї найвищої стадії, змінило принцип соціальних і економічних зв'язків, поширивши інформаційні технології на всі сфери соціальної реальності» [16, с. 62]. Змінилися роль, місце, значення людини у комунікаційному просторі та у світі взагалі. Людина стала більше споживачем інформації, ніж її творцем. Суспільство почало характеризуватися як споживачке. Воно має свої віртуальні виміри, які визначаються включеністю людини до кіберпростору, поширенням мереж та їх впливом на людину і суспільство. Важливого значення дістають інформатизація та комп'ютеризація.

Таким чином, відзначимо, що конвергентні технології, зокрема інформаційно-комунікаційні, набуваючи все більшого поширення, впливають на всі сфери людського суспільства і ведуть до їх перетворення і вдосконалення. Змінюється і сама людина, її комунікаційні стратегії та соціальні практики, вона стає законодавцем мережевого інформаційного простору і все більше вступає в мережеві комунікації – мережу Інтернет, яка сама по собі і пов'язана з нею індустрія інформаційних технологій є своєрідним ключем до постмодерністського соціуму. В «постіндустріальну епоху і Інтернет і індустрія інформаційних технологій стрімко входять практично в усі сфери

людської діяльності і органічно доповнюють їх, від приватного життя до державного управління» [15, с. 228–229]. Сучасність характеризується зростанням ролі інформації у суспільному розвитку. Зростає і роль знання в суспільстві. Але «інформація, яка циркулює в суспільстві, перетворюється на знання в тому випадку, якщо вона сприймається, селекціонується, аналізується і зберігається суб'єктом і може використовуватися ним у практичній цілеспрямованій діяльності» [12, с. 41]. Для отримання знань та їх збереження необхідні новітні способи для цього, тому ми все частіше звертаємося до високих технологій. Останнім часом активно ведуться розробки у галузі штучного інтелекту і постає питання про створення E-homo «електронної людини», тобто симбіозу людини і високих технологій» [5, с. 82] – людини, здатної користуватися без зусиль всіма надбаннями цивілізації. Люди отримують можливість модернізувати свою тілесність, замінювати органи і тканини більш досконалими. Постлюдський розум і штучний інтелект вийдуть на рівень надрозуму, який якісно перевершує рівень людини. В даному випадку постає питання, яке цікавить багатьох дослідників – чи доживе людство до здійснення футурологічних прогнозів свого розвитку та чи можливо зробити так, аби високі наукомісткі технології служили людині тільки на благо? Відповідь на це відкрите питання є предметом дискусій наукового співтовариства сучасності.

3. Третім значним умвельтом сучасної людини, за В. Будановим, є «нейрореальність» та «віртуальні світи». Найбільшою небезпекою даного умвельту є розвиток геймерської (ігрової, віртуальної, комп'ютерної) залежності та викривлення сприйняття реальності, неможливості та нездатності до критичного мислення, абстрагування та концентрації на важливому.

На нашу думку, людина – це індивід, який може існувати в нестійкому комунікативному середовищі, постійно утворюючи адекватні форми самореалізації. Тому, як вважають С. В. Кувшинов і О. І. Ярославцева, «найбільш популярними стануть ті сервіси, які будуть сприяти навчанню і самонавчанню, особливо актуальному в сучасній ситуації розширених освітніх комунікацій, дистанційного використання навчальної та наукової інформації» [10, с. 137]. Інтернет наблизив інформацію безпосередньо до користувача, значно збільшивши доступ до неї в будь-який зручний час, тому пріоритетним напрямом у розвитку інформаційних ресурсів є створення електронних бібліотек та дигіталізація всіх даних тощо.

Людина все частіше стає учасником «віртуальної комунікації» (за допомогою Інтернету та новітніх засобів зв'язку), яка є породженням епохи глобальної інформатизації сучасного суспільства. Інтернет в даному випадку набуває значення мережевого соціуму – група людей, взаємодія яких протікає в основному в комп'ютерних мережах. Сама «віртуальність» стає словом-маскою для позначення певним чином уявної дійсності. Людина втікає від реальних проблем і переноситься в сприятливий для неї світ віртуальності, стає вже частиною соціальної віртуальної реальності. Все частіше проявляється «тенденція формування паралельної соціальності, соціальності

віртуальної, за типом інтернет-журналів, блогів, форумів, соціальних мереж» [16, с. 68]. Сьогодні будь-який користувач мережі може створити власний веб-сайт (web-site) або сторінку (акаунт, групу, співтовариство) в соціальній мережі, розмістити на ньому багато цікавої (розважальної або наукової) інформації і спілкуватися з усіма, хто зацікавився. На форумах і блогах обговорюються різноманітні теми, де кожен може викласти свою точку зору з того чи іншого питання.

Сьогодні в Україні і світі проблема вільності доступу до особистої інформації та даних є в центрі обговорення. Багато питань пов'язані з кіберзлочинністю. Але найбільш хвилюючим питанням є суїцидальна поведінка підлітків, які потрапляють в тенета «глобальної павутини» та під вплив психічно хворої людини, яка сприяє зміні психічного стану підлітка та схиляє до самогубства. Мова йде про відвідування підлітками в соціальних мережах так званих «груп смерті» – «Синій Кит», «Тихий Дім» та інші. На думку спеціалістів, Інтернет і комп'ютерні ігри перепрограмувають нейронні мережі, викликають швидкі і глибокі зміни в людському мозку. Це має коло-сальний вплив на спосіб життя і моделі поведінки сучасної людини, особливо, молоді. Людський мозок надзвичайно пластичний, легко перепрограмується при вирішенні адаптаційних завдань, пристосовуючись до нових обставин. Такий адаптаційний ефект призводить до «зависання» на завданнях, що надходять з віртуального та ігрового простору. Щось подібне спостерігається серед підлітків, що «зависли» на руйнівних іграх і, зокрема, на «Синьому киті».

Грань між реальним і віртуальним поступово стирається, тому що все частіше спостерігається процес зрощування реальності повсякденного життя і віртуальної реальності. Людина прагне бути постійно онлайн (online) – бути в курсі всіх світових подій, постійно підтримувати зв'язок зі знайомими та родичами, використовуючи мережеві комунікації, але в той же час, вона хоче відокремитися від усіх, «втекти» до світу віртуальності. Людина постійно знаходиться на межі між реальним і віртуальним світом. З одного боку, це розширює її можливості, дає їй свободу думки і дій. З іншого боку, людина втрачає власну ідентичність, тобто усвідомлення своєї приналежності до певної соціальної групи. З іншого боку ідентичність можна трактувати як «власне Я», те в людині, що формує її індивідуальність, робить її повноцінним членом соціуму. В такому розумінні ідентичності виникають також певні зміни – людина починає відокремлюватися від соціуму, десоціалізуватися, тобто втрачати набуті соціальні норми, ролі і цінності; їй стає важко орієнтуватися у сучасному світі; вона втрачає свою самобутність; а, завдяки зміні тілесності та духовності, ставить питання про виникнення нової людини, відмінної від *Homo Sapiens*; соціальні ролі і статуси людини у мережі не відображають дійсності, тому ставиться питання про підміну реального Я віртуальним, що і свідчить про зміни у людській ідентичності.

В центрі уваги наукового співтовариства постає така світоглядна проблема, як ідентифікація суб'єкта в соціальному світі, яка служить механізмом її соціалізації, ототожнення з пев-

ною соціальною групою, сприяє засвоєнню певних стереотипів та правил поведінки. З. Бауман стверджує, що в наш час відбувається прямо протилежний ідентифікації процес. Це процес «індивідуалізації людини», зміст якої полягає в «звільненні людини від продиктованої, успадкованої та вродженої обумовленості її соціальної ролі ... «індивідуалізація» полягає у перетворенні людської ідентичності з «даності» в «завдання» і в наділенні дійових осіб відповідальністю як за вирішення цього завдання, так і за наслідки (включаючи побічні ефекти) виконання ними їх ролей» [1, с. 181]. Таким чином сучасний соціум набуває індивідуалізованого характеру. Людина в ньому виступає як борець проти сформованих норм і правил, який прагне до підпорядкування своїй волі суспільних процесів і формування своєї власної картини світу, меж поведінки особистості в світі. Вона прагне до виділення своєї власної індивідуальності, до відмінності від інших членів суспільства. Тому людина блукає між двома світами, і, врешті-решт, залишається в одній соціальності – реальній чи віртуальній. Мережа не продукує соціальну реальність, а лише симулює її. Людина відчуває себе в цій реальності розкутою і готовою на будь-які вчинки, тому віртуальна реальність набуває «статусу реальності повсякденного життя» [16, с. 64]. Однак, У. Бек, досліджуючи питання індивідуалізації, відштовхується від вивчення антропогенних небезпек, які в сучасному світі набули характеру «цивілізаційних загроз» [2, с. 25]. На його думку, люди, виходячи зі свого прагнення до індивідуалізації, намагаються реагувати на ризики сучасності індивідуально, що впливає на їх роз'єднаність і нездатності всього соціуму, як єдиної системи, протистояти ризикам і небезпекам, які виникають в процесі його розвитку.

Ставиться питання про вплив техніки на психіку людини. Виникають такі проблеми, як телевізійна і комп'ютерна залежність. Телевізійна залежність веде до «кліповості» мислення, до безладного переключення каналів телевізора, нездатності до зосередження і уважності. Однак, для деяких «заппінг» (швидке перемикання каналів, без зупинки на одному з них) може бути засобом емоційної релаксації. Що стосується комп'ютерної залежності, то тут «занурення в мережу Інтернет і поверхневе спілкування в напіванонімних комп'ютерних спільнотах, де панує обман, лицедійство, хвастощі і розіграші, не дають підліткам та молодим людям навчитися нормальному спілкуванню, «обличчям до обличчя», як і належить конкретним людям з плоті і крові» [4, с. 57]. Активне впровадження техніки в буття сучасної людини приносить у її життя ігровий характер. Про ігровий характер людського світу зазначав ще вищезгаданий Я. фон Ікскуль, говорячи про моделювання людиною власного світу, його вдосконалення, творчий підхід і прилаштування до умов створеного світу, що може відбуватися постійно.

4. Четвертим і останнім умвельтом людини, на думку В. Буданова, є розподілення колективної свідомості.

Певним чином це можна пов'язати із вченням К. Юнга про архетипи і колективне несвідоме. В сучасних умовах розвитку науки з цього при-

воду постає таке поняття як «краудсорсінг», або мудрість натовпу, що пов'язано із розвитком нософери.

Краудсорсінг (англ. crowdsourcing; crowd – «натовп» і sourcing – «використання ресурсів») тлумачиться як залучення до вирішення тих чи інших питань, проблем інноваційної виробничої діяльності широкого кола осіб для використання їх творчих здібностей, знань і досвіду. Прикладом краудсорсінга є робота на добровільних засадах із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема Вікіпедія як електронна енциклопедія, створена зусиллями волонтерів та небайдужих людей. До різновидів краудсорсінга також можна віднести наступні проекти – eBird (проект, що використовує ресурси любителів для спостереження за птахами), NASA Clickworkers (проект, покликаний дослідити поверхню планети Марс завдяки дослідженням астрономів-любителів), Peer-to-Patent (проект, в завдання якого поставлений розгляд поданих патентів Інтернет-спільнотою волонтерів), а також вдосконалення Google Maps завдяки подорожуванню людей, відзняттю на фото- і відеокамери місцевості.

На нашу думку, в сучасних умовах розвитку мережевих технологій і все більшого проникнення життя людини на терена мережі Інтернет, становлення інформаційно-мережевого суспільства, варто говорити про п'ятий умвельт – мережевий, дослідження якого варто поставити в центр дискусій наукового співтовариства. Все частіше виникають і пронизують буденне життя людини такі поняття, як «мережева освіта», «мережева економіка», «мережевий бізнес», «мережевий або електронний уряд» тощо. Світ людини переноситься в царину панування мережі Інтернет. І віртуальна мережева взаємодія охоплює суспільство швидкими темпами. Багато в чому даний умвельт можливо буде схожим на другий і третій умвельти за В. Будаповим, тобто – техно-середовище та нейрореальність. Але він охоплюватиме і зміну соціального устрою суспільства, зміну виробництва і взаємодію в суспільстві, переносячи її на мережевий тип взаємодії. Не можна сказати, що кожен з умвельтів існує окремо один від одного, всі вони поєднані в єдине ціле і складають гібридне середовище, сплетіння світів існування як конкретної людини, так і всього людства в цілому.

Список літератури:

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман : [пер. с англ.] / Под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Логос, 2002. – 390 с.
2. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек : [пер. с нем. В. Седельника, Н. Федоровой; Послесл. А. Филиппова]. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
3. Будапов В. Г. Новый цифровой жизненный техноуклад – перспективы и риски трансформаций антропосферы / В. Г. Будапов // Философские науки. – 2016. – № 6. – С. 47–55.
4. Зезюлько А. В. Риски научно-технического прогресса / А. В. Зезюлько // Гуманитарные и социальные науки. – 2010. – № 1. – С. 52–59.
5. Интеллект и информационные технологии // Человек. – 2009. – № 1. – С. 79–91.
6. Капра Ф. Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем / Ф. Капра : [пер. с англ.] / Под ред. В. Г. Трилиса. – К. : «София»; М. : ИД «София», 2003. – 336 с.
7. Князева Е. Н. Понятие «Umwelt» Якоба фон Икскуля и его значимость для современной эпистемологии / Е. Н. Князева // Вопросы философии. – 2015. – № 5. – С. 30–44.
8. Кравченко Т. О. Аксіологічний аспект інформаційно-мережевої парадигми / Т. О. Кравченко // Філософія науки: традиції та інновації : Науковий журнал. – № 1 (9). – Суми : Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – С. 53–63.

Висновки і пропозиції. Досліджуючи стан розвитку сучасного суспільства, сфер його існування, варто зазначити, що сьогодні людство існує на перетині, конвергенції багатьох світів свого існування, тобто умвельтів, тлумаченням яких ми завдячуємо дослідженням Я. фон Ікскуля та розвитку постнекласичної науки та епістемології. Суспільство, існуючи на перетині світів, трансформує свій соціальний устрій, змінює ціннісні орієнтації і переконання, традиції змінюються інноваціями, які пов'язані в багатьох випадках із ризиками. І постає питання про трансформацію етики і духовності в такому суспільстві. Етика починає охоплювати всі результати впровадження сучасних наукомістких технологій, доцільність їх застосування і постає чи не найбільш хвилююче питання – Чи виживе людство, прагнучи до трансформації власної тілесності та духовності? Адже, все частіше наукове співтовариство починає говорити про гомогенність, знелюдненість, антиантропологічність культури. Людина постає «творцем» природи, єдиним суб'єктом історії та господарем власної долі. Пост-некласична наука, розвиваючись значними темпами, «породжує штучну людину та штучний світ в цілому, моделює перспективи людства і зі всією можливою достовірністю описує «світле» майбутнє електронної цивілізації» [11, с. 28]. Але чи буде це майбутнє таким «світлим», яким воно вбачається творцям технологій? Чи можливо лише сліпо слідувати технологічному оптимізму?

Останнім часом набуває поширення таке визначення сучасності, як необхідність «стійкого розвитку», а отже, і «стійкого суспільства». Ф. Капра досить доцільно пояснив сутність «стійкого суспільства», як суспільства, «що задовольняє свої потреби, не принижуючи перспектив наступних поколінь» [6, с. 20]. На нашу думку, варто все ж таки не забувати хто ми є, пам'ятати свої традиції та шанобливо ставитися до всього живого, підтримувати, а не винищувати і не використовувати природу у власних цілях. Ми є частиною природи і варто це пам'ятати. І необхідно пам'ятати вираз Г. Гегеля «Хочеш змінити світ, зміни самого себе», керуватися категоричним імперативом І. Канта і принципами біоетики, адже виходячи із поняття Umwelt, ми вбираємо в себе природу і необхідно шанобливо до неї ставитися, адже і ми є її частиною.

9. Кравченко Т. О. Становлення цінностей сучасної людини в добу інформаційно-мережевого суспільства // *Філософія науки: традиції та інновації* : Науковий журнал. – № 2 (10). – Суми : Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – С. 151–161.
10. Кувшинов С. В. Человек в оцифрованном мире / С. В. Кувшинов, Е. И. Ярославцева // *Философские науки*. – 2009. – № 6. – С. 120–138.
11. Мариносян Х. Э. Электронная цивилизация как глобальная перспектива / Х. Э. Мариносян // *Философские науки*. – 2016. – № 6. – С. 7–31.
12. Мартинюк С. Е. Генезис інформаційної цивілізації : [монографія] / С.Е. Мартинюк. – Запоріжжя : Просвіта, 2002. – 192 с.
13. Ракитов А. И. Человек в оцифрованном мире / А. И. Ракитов. – *Философские науки*. – 2016. – № 6. – С. 32–46.
14. Смирнова Е. Д. Возможные миры и понятие «картин мира» / Е. Д. Смирнова // *Вопросы философии*. – 2017. – № 1. – С. 39–49.
15. Соболев О. Н. Гуманитарно-информационные трансформации постмодернистского века / О. Н. Соболев // *Наука и образование: современные трансформации: Монография / Ин-т философии им. Г.С. Сковороды НАН Украины*. – К. : ПАРАПАН, 2008. – С. 207–250.
16. Уханов Е. В. Идентичность в сетевых коммуникациях / Е. В. Уханов // *Философские науки*. – 2009. – № 10. – С. 59–71.
17. Яскевич Я. С. Ценностные ориентиры биомедицинских, генетических и наноисследований / Я. С. Яскевич, И. Д. Волоотовский // *Философские науки*. – 2016. – № 7. – С. 68–79.

Кравченко Т.А.

Сумской государственной педагогической университет имени А.С. Макаренко

ТЕХНОЛОГИИ, ИЗМЕНЯЮЩИЕ ОБЩЕСТВО. ОБЩЕСТВО, ТРАНСФОРМИРУЮЩЕЕ ЭТИКУ (ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ)

Аннотация

В статье рассматривается сущность понятия Umwelt как окружающего мира человека, среды его существования. Раскрыты характерные особенности Umwelt и его типы относительно современного этапа развития цивилизации, в частности естественная среда, техносфера, нейрореальность и среда распределенного коллективного сознания, что связано с явлением краудсорсинг. Особое внимание отведено раскрытию возможности становления пятого умвелта – сетевого. Акцент сделан на раскрытии трансформации ценностей человечества современной электронной цивилизации, изменении взглядов человека на себя и окружающий мир. Также обращается внимание на трансформацию понятия «этика» в контексте активного распространения высоких наукоемких технологий и необходимость формирования современной прикладной этики, а именно – биоэтики.

Ключевые слова: Umwelt, этика, биоэтика, техносфера, нейрореальность, ценности, дигитализация, индивидуализация, краудсорсинг, критическое мышление, клиповость сознания.

Kravchenko T.O.

Sумы Anton Makarenko State Teachers' Training University

THE TECHNOLOGIES THAT CHANGE SOCIETY. THE SOCIETY THAT TRANSFORMS THE ETHICS (PHILOSOPHICAL ANALYSIS)

Summary

The present article dwells upon the essence of the concept of Umwelt as a human world and the environment of his existence. The author reveals the main characteristics of Umwelt and its types regarding the present stage of development of the civilization, such as the natural environment, technosphere, neuroreality and the environment (sphere) of distributed collective consciousness, which is associated with the phenomenon of crowdsourcing. The special significance is paid to the fact of the possible establishment of the fifth Umwelt – the network. A special accent must be given to the disclosure of transforming human values of modern electronic civilization, changing human attitudes to themselves and the world. Much attention is paid to the analysis of postnonclassical science, defining its features and ideological orientations. Also the author reveals the essence of the basic philosophical issues, such as the active development of scientific knowledge, dissemination and implementation of high technologies (Hi-Tech and Hi-Hume) etc. Special attention is paid to the analysis of the main features of electronic civilization, for example, the formation of social communication networks, the empowering of the global Internet, the virtualization of human life, and the processes of informatization, computerization and digitization. The author reveals the positive and negative impacts of high technology for human and society. Much attention is paid to the transformation of the concept of «ethics» in the context of active expansion of high technologies and the need for the formation of modern applied ethics, such as bioethics.

Keywords: Umwelt, ethics, bioethics, technosphere, neuroreality, values, digitalization, individualization, crowdsourcing, critical thinking, clip con-sciousness.